

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. В.Н. КАРАЗІНА**

Мисюра Олександр Олександрович

УДК 930 (477)(092) „18” Кониський

**ОЛЕКСАНДР КОНИСЬКИЙ
У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ
ЖИТТІ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Харків – 2005

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі українознавства і політології Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Половець Володимир Михайлович,
Чернігівський державний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка,
завідувач кафедри українознавства і політології

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Білоцерківський Василь Якович,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г.С. Сковороди,
професор кафедри історії України

кандидат історичних наук, доцент
Наумов Сергій Олександрович,
Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна,
доцент кафедри історії України

Провідна установа: Донецький національний університет
(кафедра історії України)

Захист відбудеться 16 грудня 2005 року о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.10 Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, площа Свободи, 4, ауд. IV-65.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна (61077, м. Харків, площа Свободи, 4)

Автореферат розісланий 8 листопада 2005 року

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Пугач Є.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційного дослідження визначається потребами, переосмисленням ролі і значення українського ліберального та національно-визвольного руху в другій половині XIX ст. і його провідних постатей, до яких по праву належить Олександр Якович Кониський – письменник, публіцист, науковець і громадський діяч. Зумовлюється вона, по-перше, необхідністю реконструювати наукову біографію О.Кониського, акцентувати увагу на періодах, коли він працював у Полтаві, перебував на засланні та за кордоном, брав участь у роботі Київської громади і обирався гласним Київської міської думи, налагоджував зв'язки з українськими діячами в Галичині, був ініціатором заснування Літературного товариства імені Т.Шевченка та сприяв перетворенню його в НТШ; по-друге, потребами аналізу творчого доробку автора і з'ясуванням його ролі у розвитку шевченкознавства, громадянської поезії та видавничої справи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема виконана згідно з планом науково-дослідницьких робіт з історії України на кафедрі українознавства і політології Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка.

Об'єктом дисертаційного дослідження є особа, життєвий шлях Олександра Яковича Кониського.

Предметом дисертаційного дослідження є громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність О.Кониського, зокрема участь у наукових, просвітницьких, громадських і політичних організаціях, система поглядів на відродження національно-культурного та громадського життя українського народу.

Хронологічні рамки дисертації, враховуючи специфіку дослідження персоналій, охоплюють період життя О.Кониського – (1836-1900 рр.)

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу спеціальної літератури, опублікованих та нововиявлених документальних матеріалів реконструювати життя і діяльність О.Кониського, з'ясувати його роль і місце в суспільно-політичних процесах України другої половини XIX ст., дати характеристику його наукової і культурно-просвітницької діяльності, проаналізувати публіцистичну та епістолярну спадщину.

Для досягнення поставленої мети автор повинен вирішити такі **дослідницькі завдання**:

- проаналізувати стан і ступінь дослідження проблеми в українській та зарубіжній історіографії, визначити рівень і повноту її джерельного забезпечення;
- відтворити наукову біографію О.Кониського, приділити головну увагу київському періоду його життя;

- дослідити його участь у громадсько-політичному житті України другої половини XIX ст. в цілому та в українському культурно-просвітницькому русі зокрема;
- з'ясувати роль і місце О.Кониського в утворенні Наукового товариства імені Т.Шевченка та заснуванні „шевченкознавства” як окремої наукової галузі.

Методологічними засадами дисертаційного дослідження є принципи історизму, науковості та об'єктивності, які дають можливість виявити діалектику взаємодії структурних елементів історіографічного процесу, здійснити аналіз подій і явищ минулого. Такий підхід дозволяє досліджувати вчинки і дії конкретної історичної особистості, враховувати особливості її характеру, реалії політичного й економічного життя держави, а також специфіку суспільного середовища та близького оточення об'єкту дослідження.

У процесі виконання дисертації використовувався проблемно-хронологічний принцип, який визначив вивчення життєвого шляху О.Кониського в динамічному розвитку. Конкретно-історичний принцип дозволив виявити взаємозв'язки між громадівською діяльністю О.Кониського і його внеском у справу об'єднання розмежованих імперіями українських земель. Порівняльний підхід дав можливість з'ясувати загальні закономірності й особливості становлення громадянської поезії О.Кониського як важливої складової культурно-просвітницької діяльності.

Описовий метод історичного дослідження дозволив відтворити цілісну картину участі О.Кониського в утворенні наукового товариства імені Т.Шевченка та в організації видавничої справи. У ході дослідження були також застосовані методи критики історичних джерел, що визначається специфікою предмету вивчення. Комплексне застосування різноманітних способів пошуку, аналізу і синтезу забезпечило можливість оптимального використання архівних матеріалів, опублікованих джерел та монографічної літератури.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше на підставі аналізу широкого кола документів і матеріалів відтворено життєвий шлях О.Кониського в контексті українського національного відродження другої половини XIX ст. У дисертації всебічно висвітлена його наукова, громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність. До наукового обігу залучено відомі раніше і неоприлюднені донині документи особового походження, що дало можливість комплексно дослідити громадівську, шевченкознавчу, видавничу діяльність та участь О.Кониського у створенні НТШ і зв'язках із західноукраїнською інтелігенцією. Доповнена бібліографія праць вченого.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що основні положення дисертації, узагальнені факти, спостереження та висновки можуть бути використані при написанні наукових праць,

лекційних курсів з історії України, культури, етнографії, з історії і теорії українських громадсько-політичних та культурно-просвітницьких рухів і організацій.

Широке використання цих матеріалів стане в пригоді у роботі з молоддю та серед громадян нашої держави: вихованні любові до Батьківщини, формуванні патріотичних почуттів, національної гідності, поваги до українського народу, його історії та культури, оскільки особа О.Кониського є прикладом високих людських моральних якостей, а його діяльність була присвячена боротьбі за духовне відновлення українського народу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися у доповідях і повідомленнях автора на засіданнях кафедри українознавства і політології Чернігівського державного педуніверситету імені Т.Г.Шевченка. Загальна концепція дослідження, його окремі аспекти апробовані на наукових конференціях молодих вчених та студентів ЧДПУ (2001, 2002, 2003, 2004 рр.); щорічних підсумкових та міжвузівських науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу ЧДПУ впродовж 2002-2004 рр.; обласному науковому семінарі з актуальних питань історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини (2001, 2002); III і IV Міжнародних наукових конференціях „Історія та культура Лівобережної України” (листопад 2002 р., жовтень 2004 р., м. Ніжин).

Матеріали дослідження знайшли відображення в наукових публікаціях загальним обсягом – 5 друк. арк.

Структура дисертації обумовлена проблемно-хронологічним принципом, а також специфікою мети та завданнями дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів, 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (579 позицій). Обсяг рукопису становить 206 сторінок (з них 165 сторінок основного тексту).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено предмет і об’єкт дослідження, його мету і завдання, окреслено хронологічні межі, розкрито наукову новизну, практичне значення та апробацію роботи.

У **першому розділі „Історіографія проблеми та джерельна база дослідження”** проаналізовано стан його наукової розробки, здійснено огляд використаних джерел.

В історичній літературі, присвяченій особі О.Кониського, можна виділити три жанри: перший – рецензії на його наукову і літературну творчість; другий – біографічні статті та нариси, в тому числі в енциклопедичних і довідкових виданнях; третій – загальні праці, в яких є згадка про відомого діяча національно-визвольного руху другої половини XIX ст.

У відповідності до методологічних засад і практичних завдань, що вирішувалися дослідниками, нами виділено кілька періодів в **історіографії проблеми**. Перший – охоплює час від кінця XIX – до кінця 20-х років XX ст., що характеризується найбільшою інтенсивністю досліджень, наповнений досить широким колом праць про його життя та діяльність. Перші стислі повідомлення про О.Кониського „як просвітителя в Галицькій Русі” та коротку біографію подав протягом 1890-1896 рр. видатний український культурно-освітній діяч Василь Лукич (псевдонім В.Левицького)¹. У 1899 р. ім'я О.Кониського було внесено до російського словника Ф.Брокгауза та І.Ефрона², а 1903 р. – до „Большой энциклопедии” за редакцією С.Южакова³. Діяльність О.Кониського як громадсько-політичного і культурно-освітнього діяча знайшла певне відображення у працях О.Авдиковича, М.Грушевського, С.Єфремова, К.Студинського, І.Франка⁴.

Публікації після смерті О.Кониського стисло подають цінну інформацію про його життя і діяльність, бо написані друзями й учнями Олександра Яковича, людьми, з якими він працював на громадсько-політичній та культурно-просвітницькій ниві. Комплексне вивчення цього матеріалу дає можливість доповнювати життєвий шлях новими, маловідомими фактами. Такими були повідомлення М.Грушевського, С.Єфремова, П.Куліша, І.Франка, М.Лисенка, В.Антоновича, П.Стебницького⁵.

¹ Лукич Василь [Левицький В.]. Ол. Кониський. „Запомога”, збірник з 5 оповідань. Рец. // Зоря. – 1890. – № 20. – С. 319-320; Його ж. Наші хиби (Про деякі закиди видавцям Ол. Кониського) // Там само. – № 21. – С. 330; Його ж. Ол. Кониський. Просвещение в Галицкой Руси. Стаття в „Русской мысли”. Рец. // Там само. – 1891. – № 16. – С. 318; Його ж. Олександр Кониський // Там само. – № 17. – С. 339-340; Його ж. Олександр Кониський // Там само. – 1896. – № 12. – С. 239; Його ж. Ол. Я. Кониський. У тісної баби. К., 1896. 32 с. Рец. // Там само. – № 16. – С. 317-318.

² Конисский А.Я. // Энциклопедический словарь / Издатели: Ф.А.Брокгауз (Лейпциг), И.А.Ефрон (С.-Петербург). – СПб., 1895. – Т. 15А. – С. 953-954.

³ Конисский А.Я. // Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания / Под ред. С.Н.Южакова. – СПб., 1904. – Т. 11. – С. 265.

⁴ Авдикович О. Огляд літературної діяльності Олександра Кониського. – Перемишль: Коштом автора, 1908. – 23 с.; Грушевський М.С. Памяти Олександра Кониського // Записки НТШ. – 1901. – Т. XXXIX. Кн. 1. – С. 1-14; Єфремов С.О. Історія українського письменства. – К., 1995. – 688 с; Студинський К. Зв'язки Олександра Кониського з Галичиною в рр. 1862-1866 // Записки НТШ. – 1901. – Т. XXXIX. – С. 271-338; Франко І. Про жите і діяльність Олександра Кониського. – Львів, 1901. – 36 с.

⁵ Єфремов С. Олександр Якович Кониський (Некролог) // Киевская старина. – 1901. – Т. 72. – С. 125-130; Єфремов С. О.Я.Кониський (Некролог) // Літературно-науковий вісник. – 1901. – Т. 14. – Кн. 3.

Зберігався науковий інтерес до постаті О.Кониського і у 20-ті роки ХХ ст. Найбільшу активність у вивченні О.Кониського на той час проявив академік М.Возняк⁶. Його праці відзначалися широтою поглядів, обґрунтованістю та зваженістю висновків, залученням джерельної бази, зокрема глибоким аналізом епістолярію. Відомий український історик В.Міяковський найбільшу увагу звертав у 20-х роках саме на історію українських громад⁷.

Другий період – від початку 30-х до кінця 80-х рр. ХХ ст. – це період замовчування значення О.Кониського в українському національно-визвольному русі, хоча в еміграційних колах певною мірою дослідження продовжувалися. З відомих істориків, хто найбільше уваги приділив дослідженню громадівської діяльності О.Кониського, належить відзначити М.Антоновича⁸. Ще один відомий

– С. 15; Куліш П. А.Я.Конисский (Некролог) // Исторический вестник. – 1901. – № 1. – С. 413-414; Франко І. О.К. (Некролог) // Літературно-науковий вісник. – 1901. – Роч.4. – Т. 13. – С. 46; Лисенко М.В. Неопублікований лист О.Я.Кониського // Український історик. – 1971. – № 1-2. – С. 76-77; Антонович В.Б. Олександр Якович Кониський (Некролог) // Літературно-науковий вісник. – 1901. – Т. 13. – Кн. 1. – С. 46-47; П.С. Спомини про О.Я.Кониського // Літературно-науковий вісник. – 1902. – Т. 20. – Кн. 12. – С. 162-167.

⁶ Возняк М. З життя чернігівської громади в 1861-3 рр. (Листи Леоніда Глібова й Степана Носа до Ол. Кониського) // Там само. – 1927. – Кн. 6. – С. 114-124; Його ж. Ів. Белей і Ол. Кониський. До зв'язків Галичини з Наддніпрянщиною в 80 рр. ХІХ в. – Львів: Діло, 1928. – 45 с; Його ж. Ол. Кониський і перші томи „Записок” (з додатком його листів до Митр. Дикарева) // Записки НТШ. – 1929. – Т. 150. – С. 339-390; Його ж. Драгоманов у відновленій „Правді”. З додатком його листів до Ол. Кониського й Ол. Барвінського та й останнього до нього // За сто літ: Матеріали із громадського і літературного життя України ХІХ і початку ХХ століття. – 1930. – Кн. 5. – С. 229-329.

⁷ Міяковський В. Дослідження громадських течій ХІХ століття в праці ВУАН 1919-1930 // Науковий збірник (1945-1950-1995) / Ред. М.Антонович. – Нью-Йорк, 1999. – Вип. ІV. – С. 187-200; Його ж. Київська громада (3 історії українського громадівського руху 60-х років) // Джерела до новітньої історії України. – Нью-Йорк, 1984. – Т. 1. – С. 264-286.

⁸ Антонович М. Вплив шевченкознавчої праці О.Кониського на його літературну творчість // Новий літопис. – 1965. – Ч. 14 (січень-березень). – С. 9-23; Його ж. П.О.Куліш і О.Я.Кониський // Український історик. – 1970. – № 1-3. – С. 39-53; Його ж. Дві замітки до життєпису О.Я.Кониського // Там само. – 1971. – № 1-2. – С. 89-94; Його ж. Між двома народними революціями // Календар-альманах „Нового Шляху” на 1978 р. – Торонто (Онтаріо), [1977] – С. 42-46; Його ж. О.Кониський та М.Грушевський // Український історик. – 1984. – № 1-4. – С. 48-63; Його ж. Олександр Кониський // 125 років Київській

історик діаспори – В.Дорошенко теж присвятив свою розвідку 55-й річниці від дня смерті О.Кониського⁹. Добрим словом згадують справи О.Кониського в США і Великобританії¹⁰.

Третій – сучасний період розробки проблеми розпочався з 90-х років ХХ ст. і відкрив можливість для об'єктивного вивчення життя та діяльності О.Кониського, залучення до наукового пошуку всіх відомих джерел і літератури. Так, останнім часом зусиллями певного кола дослідників успішно вивчаються представники громадівського руху, але разом з тим до цього часу немає монографічних праць, де б усі аспекти визначеної проблеми, особливо, що стосується персоналій, знайшли більш-менш повне відображення. Як це не прикро констатувати, але з числа інших громадівців, а поміж них, як відомо, яскравих особистостей не бракувало, О.Кониський привертав до себе чи не найменше уваги.

Окремі аспекти життя та творчості О.Кониського досліджують літературознавці П.Храпко, В.Гориславець¹¹. Помітним внеском у вивчення праць Кониського-педагога стала публікація Г.Горбонос¹². Певні біографічні факти та оцінки різних аспектів участі О.Кониського в Науковому

української академічної традиції. 1861-1986: Збірник / Ред. М. Антонович. – Нью-Йорк: Українська Вільна Академія наук у США, 1993. – С. 181-194; Його ж. З історії громад на рубежі 1850-1860-х років // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 28-49.

⁹ Дорошенко В. Герой національної праці // Календар „Відродження” на 1955 р., [1955]. – С. 98-106.

¹⁰ Міяковський В. Київська громада. (З історії українського громадівського руху 60-их років) // Джерела до новітньої історії України. – Нью-Йорк, 1984. – Т. 1. – С. 264-286; Михальчук (Майден) О. Концепція людини в добі реалізму в українській культурі ХІХ століття // Визвольний шлях. – 1995. – Кн. 7. – С. 854-868.

¹¹ Храпко П. Речник національної ідеї // Дивослово. – 2000. – № 8 – С. 59-61; Його ж. О.Кониський і його спадщина // Радянське літературознавство. – 1986. – № 8. – С. 51-58; Його ж. Проза Олександра Кониського // Дивослово. – 1996. – № 1. – С. 10-15; Гориславець В.І. Фольклорно-етнографічні зацікавлення О.Кониського // Література та культура Полісся. – Ніжин, 1991. – Вип. 2. – С. 100-106; Його ж. Національна ідея як функціональний чинник українського літературознавства // Молода нація. – 1996. – Вип. 2. – С. 113-117.

¹² Горбонос Г. До питання культурологічного аспекту педагогічно-просвітницької спадщини Олександра Кониського // Освіта і управління. – 2003. – Т. 6., Ч. 1. – С. 173-181.

товаристві імені Т.Шевченка знайшли місце в працях В.Зайцевої¹³. Серед інших вирізняється дослідження чернігівських істориків Т.Демченко і С.Кулінської¹⁴, присвячене вивченню „надзвичайно характерної постаті” на тлі „досвітньої доби” – О.Кониського. Деякі факти та оцінки діяльності О.Кониського знайшли місце у праці В.Сарбея¹⁵, статтях дослідників громадівського руху¹⁶.

Задля розуміння епохи і відтворення соціально-політичних та культурно-просвітницьких процесів другої половини XIX ст. було використано загальні праці – Д.Дорошенка, Я.Грицака, І.Крип’якевича, Н.Полонської-Василенкота інших¹⁷, ряд колективних монографій¹⁸ та дисертаційних досліджень філологів¹⁹.

¹³ Зайцева З.І. „Записки наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка”: започаткування та шлях до академічного стандарту (1892-1914 рр.) // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 104-112; № 5. – С. 122-135.

¹⁴ Демченко Т., Кулінська С. „Надзвичайно характерна постать” на тлі „досвітньої доби” (штрихи до життєпису О.Кониського) // Сіверянський літопис. – 2000. – № 6. – С. 93-101.

¹⁵ Сарбей В.Г. Етапи формування української національної самосвідомості (кінець XVIII - початок XX ст.) // Історія України. – 1997. – № 3. – С. 1, 4-5; № 4. – С. 1,4-5; № 5. – С. 1,8; Його ж. Національне відродження України. – К., 1999. – 335 с; Його ж. ...Його національне серце повне до верху найблагоденнішого націоналізму і патріотизму... // Історичний календар. – 1998. – К., 1999. – С. 172-173.

¹⁶ Чорновол І. Польські та українські політичні доктрини 70-90-х років XIX ст. // Україна модерна. – 1999. – Ч. 2-3. – С. 34-57; Його ж. Політичні аспекти народницької історіографії: від М.Костомарова до М.Грушевського // Там само. – № 3. – С. 132-159; Дудко В. Полтавська громада початок 1860-х рр. У листах Дмитра Пильчикова до Василя Білозерського // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 155-178; Побірченко Н.С. Бібліографія педагогічної спадщини членів українських громад (II пол. XIX – поч. XX ст.). – К., 2000. – 125 с; Супронюк О. Харківська громада наприкінці 1862 р. // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 178-191; Світленко С. Українські громади другої половини XIX – початку XX ст. (Особливості ідеології та діяльності) // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 9-28.

¹⁷ Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – Львів, 1991. – 573 с; Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії / Упор. та нарис Ю.Пінчук, Л.Гриневиц. – К., 1996. – 256 с; Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX-XX століття. – К., 1996. – 360 с; Крип’якевич І.П. Історія України / Відп. ред. Ф.П.Шевченко, Б.З.Якимович. – Львів, 1990. – 520 с; Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія Наук. Нарис історії. – К., 1993. – 414 с; Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.2 Від середини XVII століття до 1923 року. – К., 1992. – 608 с; Рибалка І.К. Історія

Таким чином, історіографічний аналіз свідчить, що переважна більшість публікацій про О.Кониського носить біографічний характер. Багатогранна діяльність і творчість Олександра Яковича комплексно не вивчалася. Дослідників більше цікавили літературні аспекти та громадська діяльність, але й вони сьогодні потребують поглибленого вивчення. Не дослідженими залишаються наукова та громадсько-політична діяльність О.Кониського. Висвітлювалися вони нерідко фрагментарно і в контексті матеріалів біографії. Нез'ясована також культурно-просвітницька робота, внесок ученого в діяльність українського громадського руху. Отже, тема дисертації до цього часу досліджена не повністю і може бути об'єктом спеціального вивчення.

Джерельна база дисертаційного дослідження, яка складається з опублікованих та нововиявлених в архівах України документів і матеріалів, багата й різноманітна. Були опрацьовані документи 35 фондів 9 архівних установ України. Її основу становлять праці О.Кониського: замітки, огляди, рецензії, спогади, наукові й публіцистичні статті - усього понад 120 позицій. Неопубліковані його твори виявлені нами у фондах Інституту рукопису НБУ ім. В.Вернадського НАН України (далі - ІР НБУВ), чимало з них розпорошені по інших фондах країни. Досить вагома частина їх опинилася у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (далі - ВР ІЛ) і зберігаються в особовому фонді О.Кониського (Ф.77).

України. Частина 2: Від початку ХІХ ст. до лютого 1917 року: – Х., 1997. – 480 с; Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І.Шевчука; Вст. ст. С.В.Кульчицького. – 2-е вид. – К., 1992. – 512 с; Верт Н. История советского государства. 1900-1991 / Пер. с фр. – М., 1991. – 480 с; Миллер А.И. „Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина ХІХ в.). – СПб., 2000. – 260 с.

¹⁸ Політична історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.І. Танцюри. – К., 2001. – 488 с; Нариси з історії українського національного руху / Ред. В.Сарбей. – К.: НАН України. Інститут історії України, 1994. – 189 с; Голобуцький О., Кулик В.Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ століття: Дослідження. – К., 1996. – 126 с; Катренко А.М., Катренко Я. А. Національно-культурна та політична діяльність Київської громади (60-80-ті роки ХІХ ст.). – К., 2003. – 180 с; Історія України: нове бачення: У 2 т. / О.І. Гуржій, Я.Д.Ісаєвич, М.Ф. Котляр та ін.; Під ред. В.А. Смолія. – К., 1995. – 350 с.

¹⁹ Ожоган Л.А. Проза А.Конисского в контексте идейно-эстетических исканий украинской литературы второй половины ХІХ ст.: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.01.03 / Киевский гос. пед. ин-т. – К., 1990. – 24 с.

Для відтворення біографії О.Кониського неабияку роль відіграють актові матеріали і діловодна документація. Як джерела офіційного походження вони дозволяють з'ясувати життєвий шлях О.Кониського. Його народження зафіксували метричні книги Смолянської церкви (Ф.127), які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (далі - ЦДІАУК). Свідчення про навчання Олександра в Ніжинському парафіяльному училищі збереглися в (ЦДІАУК. – Ф.1239). Чернігівській період навчання в гімназії міститься у сховищах Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО. – Ф.970).

Документи про його службу в судових установах Полтави в 1854-1863 рр. зберігаються у фондах Київського і Полтавського архівів (ЦДІАУК. – Ф.331), (Державний архів Полтавської області. – Ф.417).

Звинувачення О.Кониського в розповсюдженні сепаратистських ідей і заслання спочатку до Вологди, а потім у Тотьму, де він перебував до 1865 р., разом з іншими джерелами – донесеннями, протоколами обшуків, вилученням „речових доказів” – знайшли своє відображення у фондах Полтавського (ЦДІАУК. – Ф.274), Київського (ЦДІАУК. – Ф.275), Чернігівського (ЦДІАУК. – Ф.1439) жандармських управлінь.

Цінним джерелом для вивчення життєвого шляху О.Кониського стали документи особового походження. Ретельний і критичний аналіз визначених матеріалів, які мають суб'єктивний характер, у співставленні з іншими документами, дає можливість з'ясувати аспекти, що відсутні в інших джерелах.

Важливе значення серед неопублікованих досі матеріалів мають, зокрема, автографи: рецензія на монографію Д.Д.Протопопова „Історія С-Петербурзького комітету грамотності”. – Спб., 1898; Замітки до поеми Т.Г.Шевченка „Гайдамаки”; Матеріали до творчості Т.Г.Шевченка (копії 155 листів рукою О.Кониського; Записи народних пісень, щоденник, матеріали до творчості Т.Г.Шевченка; До Біографії М.О.Дикарева; Жіноча освіта на Україні. Зі скорбних пісень. Лист до редакції ж. „Зоря”; Йосип Бодяньський. Біографічний начерк; Словник (від Б до С) рукою О.Кониського; Записна книжечка О.Кониського та інші, що зберігаються у фонді (ВР ІЛ. – Ф.77.).

Не менш цінним джерелом дослідження є епістолярна спадщина. Олександр Якович залишив велику кількість приватних і ділових листів. Епістолярій дозволив нам висвітлити як коло його ідейних друзів, так і широку діяльність самого О.Кониського. Він мав багато адресатів і надзвичайно інтенсивно з ними листувався. Особливу увагу істориків привернула епістолярна спадщина в 20-х роках ХХ ст., коли розпочалася її публікація²⁰. Проте переважна її частина залишається

²⁰ Возняк М. Листування П.Куліша з Ол. Кониським // Нова Україна. – 1923. – Ч. XI (листоп.) – С. 158-159; Його ж. Листування Костомарова з Кониським // Україна. – 1925. – Кн. 3. – С. 72-75; Його ж. Тринадцять листів Ів. Франка до Ол. Кониського // Життя й революція. – 1927. – № 4. – С. 84-98.

неопублікованою. Проаналізоване ділове та приватне листування з представниками наукових, громадських кіл і діячами культури другої половини XIX ст.: І.Франком (ВР ІЛ. – Ф.3), Ю.Федьковичем (ВР ІЛ. – Ф.58), О.Маковей (ВР ІЛ. – Ф.59), Д.Мордовець (ВР ІЛ. – Ф.24), П.Кулішем (ВР ІЛ. – Ф.18), С.Єфремовим (ВР ІЛ. – Ф.120), П.Грабовським (ВР ІЛ. – Ф.10), І.Белеєм (ВР ІЛ. – Ф.100), К.Білиловським (ВР ІЛ. – Ф.72), І.Капустянським (ВР ІЛ. – Ф.111), І.Шрагом (Чернігівський історичний Музей. – Ал. 59-113/603), Г.Берло (ІР НБУВ. – Ф.Х) – дало змогу проникнути у внутрішній світ О.Кониського, побачити малопомітні риси його характеру, з'ясувати деякі маловідомі моменти життя, простежити еволюцію його поглядів, дослідити творчу лабораторію письменника, творчі і громадські плани.

Наступною групою джерел є мемуари. Важливими для вивчення діяльності Київської Старої громади взагалі та життєвого шляху, громадсько-політичної і культурно-просвітницької роботи О.Кониського зокрема є його автобіографічні статті та спогади, більшість з яких була опублікована ще за життя автора²¹. Ці матеріали дозволяють глибше розглянути життєвий шлях, наукову та громадську діяльність О.Кониського, зрозуміти умови, в яких він працював. Висвітлити діяльність О.Кониського допомагають спогади українських діячів. З-поміж останніх треба виділити спогади Є.Чикаленка та

²¹ Кониський О. Павло Чубинський (Некролог) // Зоря. – 1884. – № 10; Його ж. Микола Костомаров (Некролог) // Там само. – 1885. – № 8. – С. 94-95; Його ж. Олександр Афанасьєвим Чужбинський // Там само. – 1887. – № 4. – С. 69-70; Його ж. Про Анатолія Свидницького // Там само. – 1888. – № 2. – С. 123-124; Його ж. З літньої подорожі по Чернігівщині // Там само. – 1890. – № 21. – С. 297-330; Його ж. Андрій Миколайович Максимович // Там само. – 1893. – № 6. – С. 123-124; Його ж. Дмитро Пильчиків // Там само. – 1894. – Ч. 4. – С. 92-93; Його ж. Михайло Максимович. Біографічна замітка // Діло. – 1886. – № 56-57; Його ж. Конокрад Іван Дранка (З споминок адвоката) // Там само. – 1887. – № 33-34; Його ж. Воспоминання о Полтаве в начале 60-х годов // Днепровская Молва. – 1900. – № 3; Його ж. Мої давні знайомі. Етюди з життя: Дмитро Книш, Марта Михайлівна Перепічка, Сила Федорович Гарбуз // Правда. – 1875. – № 20-24; Його ж. Згадка про І.І.Срезневського // Там само. – 1880. – № 1. – С. 74-77; Його ж. Споминки про В.Шашкевича, Е.Желехівського, К.Заклинського і М.Гоголя // Там само. – 1889. – № 2. – С. 302-305; Його ж. Пам'яті Опанаса Марковича // Там само. – № 3. – С. 88-89; Його ж. Салтиков-Щедрін. (Некролог) // Там само. – № 5. – С. 152; Його ж. Трохим Зайончковський (Некролог) // Там само. – 1891. – Т. 7. – С. 71; Його ж. Потебня (Некролог) // Там само. – Т. 12. – С. 375; Його ж. Харитонеко (Некролог) // Там само. – С. 376; Його ж. Чернишевський М. (Некролог) // Там само. – С. 377; Його ж. Репніна В. (Некролог) // Там само. – С. 375; Його ж. Похорони Л. Ів. Глібова // Там само. – 1893. – №12. – С. 698-700.

О.Лотоцького²². Важливим джерелом є щоденникові записи. З доступних нам документів такого виду треба особливо виділити щоденники М.Грушевського²³, що охоплює період від 1886 по 1894 рр., та С.Єфремова²⁴, що був написаний в двадцятих роках ХХ ст. Дещо осібно стоїть щоденник О.Кістяківського²⁵, який був значно старшим за О.Кониського і тому, можливо, більш скептично налаштований на його діяльність та поведінку.

Важливі й цінні матеріали документального характеру містять періодичні видання, що виходили в Російській та Австро-Угорській імперіях. У періодичній пресі О.Кониський виступав протягом 40 років свого життя, розпочавши з публікації в „Черниговских губернских ведомостях” у 1858 році. Працював кореспондентом багатьох видань, був членом редакційних колегій та редактором. Цінними є статті, замітки, кореспонденції, рецензії, огляди, опубліковані в таких газетах і журналах, як „Черниговский листок” (Чернігів), „Основа” (С.-Петербург), „Слово” (Київ), „Галичанин” (Львів), „Вечорниці” (Львів), „Русская сцена” (С.-Петербург), „Мета” (Львів), „Русалка” (Львів), „Правда” (Львів), „Зоря” (Львів), „Світ” (Львів), „Діло” (Львів), „Буковина” (Чернівці), „Ватра” (Стрий), „Вестник Европы” (С. – Петербург), „Дзвінок” (Львів), „Русская мысль” (С.-Петербург), „Записки НТШ” (Львів), „Киевская Старина” (Київ), „Русская старина” (Київ), „Крымский вестник” (Крим), „Руслан” (Львів), „Літературно-Науковий Вісник” (Львів), „Журнал для всех” (С.-Петербург). У цих матеріалах розкриваються наукові та суспільно-політичні погляди, життєва позиція О.Кониського.

До специфічних, але вкрай важливих історичних джерел треба віднести художні твори О.Кониського. Особливо характерна в цьому плані його поезія – своєрідний ключ до душі автора. Густо насичена автобіографічними моментами, вона розкриває нам сторінки життя, показує, як проходило формування його світогляду. Заслуговує на увагу також рання повість „Молодий вік Максима Одинця”.

Вивчення і порівняння джерельних матеріалів дали можливість об’єктивно визначити роль і місце О.Кониського у суспільно-політичному житті України, охарактеризувати не тільки його участь у національно-визвольному русі другої половини ХІХ ст., а й оцінити як науковця, публіциста, організатора, його внесок у розвиток української культури, шевченкознавства та громадської думки.

²² Чикаленко Є. Спогади. (1861-1907). – Нью-Йорк, 1955. – 504 с; Лотоцький О. Сторінки минулого: У 3 ч. – Варшава, 1932-1934.

²³ Грушевський М.С. Щоденник (1886-1894 рр.). – К., 1997. – 261 с.

²⁴ Єфремов С. Щоденники 1923-1929. – К., 1997. – 848 с.

²⁵ Кістяківський О.Ф. Щоденник (1874-1885): В 2 т. – К., 1994.

Аналіз джерельної бази свідчить, що вона дозволяє достовірно і всебічно розкрити визначену тему дисертаційного дослідження.

У другому розділі „Життєвий шлях О.Кониського” відтворено біографію О.Кониського, прослідковано витoki його світогляду, чинники формування ідеологічних переконань, етапи життєвого шляху. Майбутній письменник і громадський діяч народився 6 (18) серпня 1836 р. на хуторі Переходівка Ніжинського повіту Чернігівської губернії. Аналіз джерел і монографічної літератури показує, що основні віхи життя і діяльності О.Кониського можна поділити на три періоди. Перший – дитинство, юність, початок трудової діяльності, який охоплює альтернативну службу під час Кримської війни та дрібного адвокатського чиновника в Пирятині і Полтаві. Для цього періоду характерний початок формування особистості як потенційного учасника громадського руху, індивіду, якому властиві природні і соціальні якості захисника знедолених.

Другий – становлення взаємовідносин особистості і суспільства, пов'язаний з перебуванням на засланні, одруженні, лікуванні за кордоном і проживанням під наглядом поліції в Катеринославі. 9 січня 1863 року Олександра Яковича було заарештовано і вивезено з Полтави до Вологди, а пізніше ще далі – в Тотьму. Є всі підстави вважати, що серйозні проблеми зі станом здоров'я та жебрацьке існування підштовхнули його в 1865 році до шлюбу. Того ж року О.Кониський прибув до Львова, а потім направився у Варшаву на лікування. З 1866 року Олександр Яковичу дозволили жити в Катеринославі, де він ще шість років був під наглядом поліції.

Третій період розпочинається з 1872 р. Переїхавши на постійне місце проживання в Київ, О.Кониський своєю участю активізував суспільно-політичне життя, під час якого упродовж майже 30-річної своєї діяльності він виріс до одного з провідних лідерів громадського руху. У 1878 році, О.Кониського було обрано гласним Київської міської думи, після чого він розпочав відігравати визначальну роль у громадсько-політичному житті міста. 1885 р. на нього пішли брудні наббріхування та політичні доноси, що привели до процесу, коли О.Кониському почало загрожувати нове заслання, і він знову опинився під поліційним наглядом. Цей процес змусив О.Кониського усунутися від активної громадсько-політичної діяльності. Він жив самотньо, товаришуючи головно з молоддю, яку дуже любив і якій допомагав усвідомлюватись національно. Особливо тісні взаємовідносини були в О.Кониського зі студентами Київської духовної академії, де не без його впливу постала українська громада. Члени цієї громади, на чолі з О.Лотоцьким, який став згодом відомим українським діячем, були його духовними дітьми й учнями. Останні роки життя О.Кониський тяжко хворів. Помер О. Кониський 29 листопада (12 грудня) 1900 р. Поховали його 1 (14 грудня) на Байковому кладовищі в Києві.

Життєпис О.Кониського засвідчує, що він, пройшовши тернистий шлях, сповнений труднощів і поневірянь, своєю повсякденною працею допомагав українському народові збагнути, що соціальна і національна справедливість можлива лише в умовах самостійності, бо все багатство в Україні належало чужинцям. Своїми художніми творами він стверджував, що соціальне визволення неможливе без національного, що український народ стане свідомим своєї єдності тільки витворюючи спільні цінності і тільки власною працею дійде до розуміння необхідності возз'єднання в єдиній українській державі.

У третьому розділі „Громадсько-політична діяльність О.Кониського” розглянуто комплекс питань, пов'язаних з основними напрямками громадського руху, який об'єднував провідних діячів українського національного відродження і набував суспільно-політичного характеру. Ставши складовою частиною національного життя, громадський рух відкривав перед інтелігенцією перспективи розвитку України, її мови, історії і культури. Водночас нерідко за ухвалою слідчої комісії у справі поширення „української пропаганди” громадівців у супроводі жандармів відправляли на заслання. Не обминула гірка доля і О.Кониського, який під наглядом поліції понад два роки перебував на засланні у Вологодській губернії, а повернувшись на постійне місце проживання до Києва, знов потрапив під пильне око охоронки, незважаючи на те, що був обраний гласним міської думи. За активну участь в суспільно-політичному житті, лист до уряду з проханням скасувати Емський указ, виступи з промовами в Київській громаді він звинувачувався в сепаратизмі, за який 16 місяців відсидів у в'язниці. Так реагував уряд на громадівську діяльність О.Кониського.

Аналіз творчості О.Кониського показує, що перш за все він звертався до національної інтелігенції з метою спрямувати її зусилля на пропаганду демократичних ідеалів, розвиток національного руху, культури та політичної думки. Глибокою за змістом була інформація в нарисах О.Кониського до львівських часописів про життя українського селянства. Увага галичан приверталася до особливостей суспільно-політичного і культурного життя українців Наддніпрянщини. Як українофіл він дбав про створення єдиної національної школи, поширення освіти серед всього українського народу, виховання української провідної верстви та розбудову національної науки.

Безпосереднє відношення до розвитку української науки мало Товариство імені Т.Шевченка у Львові, одним із засновників якого був О.Кониський. Створене як Літературне товариство імені Т.Шевченка, воно тривалий час займалося культурно-просвітницькою та видавничою діяльністю, в якій переважали комерційні мотиви. Реорганізація Літературної фундації в наукове товариство імені Т.Шевченка у Львові, проведена з ініціативи О.Кониського і В.Антоновича, затвердження нового статуту дали можливість об'єднати наукові сили та розпочати широкі дослідження з метою перетворення НТШ в українську академічну наукову структуру, яка сприяла розвитку української

науки. Так з'явився центр, що об'єднав професійно зайнятих науковою діяльністю людей, здатних виконувати дослідницьку роботу, спрямовану на отримання наукових знань про Україну, її історію, культуру, природу і суспільство. У своєму подальшому існуванні НТШ серйозно впливало на характер і зміст усіх культурологічних процесів в українському суспільстві, об'єднуючи представників Галичини і Наддніпрянщини.

У четвертому розділі „культурно-просвітницька діяльність О.Кониського” досліджуються умови, характер та особливості громадсько-освітнього культурного руху, що в другій половині ХІХ ст. охопив усю Україну. Вивченні джерела та література свідчать, що О.Кониський у своїй монографії одним із перших дослідників біографії Т.Шевченка показав поета геніальною суспільно-політичною особистістю, а його твори – надзвичайною подією українського національного відродження. Життя і діяльність Т.Шевченка, які, на думку О.Кониського, сприяли поширенню і утвердженню серед українців національної самосвідомості, викликали всенародну любов до своєї рідної землі, її славного і водночас тяжкого минулого.

Поезія, проза і живопис поета, вважав автор, започаткували принципово нову галузь наукових дисциплін – шевченкознавство, як сукупність знань та уявлень про життя і діяльність визначеної історичної персоналії. Разом з тим О.Кониський наголошував, що своєю творчістю, яка базувалася на традиціях боротьби за національну незалежність і соціальну справедливість, поет закликав до активного виступу на захист знедоленого українського народу. З великим співчуттям він ставився до представників національного відродження, котрі, не шкодуючи сил, дбали про мову і культуру свого народу, про українські землі та звільнення їх від споконвічної залежності з боку сусідніх держав.

Важливою складовою культурно-просвітницької діяльності О.Кониського стала громадянська поезія, яка визначала не тільки особливості і характер його таланту, але й місце в історії української культури. Формувалася вона в передумовах ліквідації кріпосного права, коли передова суспільна думка шукала шляхів вирішення соціальних конфліктів. Саме тоді домінуючою темою творчості О.Кониського стала любов до пригноблених і ненависть до гнобителів. Не поділяючи форм і методів революційної діяльності, він став адептом мирного українофільства, а в його поезії на першому місці був образ України, про яку він завжди говорив як про державу. Наступною темою громадянської поезії була посвята товаришам по спільній справі, які в умовах царського режиму томилися в тюрмах за високе слово правди. О.Кониський вважав ворогами українського народу панків-лібералів, які ще вчора знущалися над кріпаками. Аналіз джерел свідчить, що ідеї „громадянства”, громадського „соціалізму”, „українського народно-національного духу” займали важливе місце в його творчості, а їх характерною рисою була праця на Україну і на майбутнє її народу. У контексті досліджуваної проблеми – тема Галичини. З нею, вважав автор, пов'язані найвищі злети людського духу, виступи

проти гніту й сваволі, тяжкої долі західноукраїнського селянства, боротьби заради загального достатку. Громадянська лірика О.Кониського пов'язана з формуванням нового образу народного героя і суспільно-політичними умовами його життя. Позбувшись узагальнено-антропологічних вимірів, він розкриває широку і змістовну картину людських взаємовідносин, стверджуючи, що материнська мова несе в собі духовно-моральні цінності і є найдорожчим національним скарбом.

Заслуговує на увагу організація О.Кониським видавничої справи. Як людина, причетна до національно-визвольної боротьби, він розумів необхідність об'єднання усіх учасників суспільно-політичного руху навколо окремих видавців. Уперше плани про заснування газети з'явилися в нього ще в Полтавській громаді, але несподіваний арешт і заслання зруйнували намічене. Виїхавши за кордон на лікування після заслання, О.Кониський приймав активну участь у зміцненні організаційного та фінансового становища редакційних колективів Галичини. Укладання книжок та участь в роботі „Киевского Телеграфа” розпочалася уже в Києві. Серед видань того часу – альманах „Луна”, створений за ініціативою О.Кониського, відкриття книжкового магазину „Киевской Старини”, фінансування галицьких часописів „Слово”, „Зоря” та „Русалка”, організація і редагування перших випусків „Записок НТШ”. Активно співробітничав він з редакцією видання „Галицький друг”, допомагав друкувати журнал „Світ”, був співзасновником першого україномовного на території Російської імперії видавництва „Вік”.

В цілому О.Кониський, спрямовуючи свою культурно-просвітницьку діяльність на пошуки ідеалу соціальної і національної справедливості, виступав проти поневолених українців російським царом і австро-угорською монархією, популяризував особисто ціннісні надбання українського народу, закликав інтелігенцію організувати мережу національних видавництв для вивчення і поширення народно побутових традицій громадянського життя в одній Україні.

У висновках наведені головні підсумки дисертаційного дослідження:

- Визначена для дисертаційної роботи тема не була предметом самостійного наукового дослідження. Разом з тим в архівних і опублікованих джерелах є достатня кількість документів і матеріалів, які дозволяють всебічно охарактеризувати основні віхи життєвого шляху О.Кониського, показати формування його системи поглядів на навколишній світ, місце в громадсько-політичному та культурно-освітньому житті України в другій половині XIX ст.

- Вихований на ідеях Кирило-Мефодіївського товариства, О.Кониський у своєму повсякденному житті прикладав немало зусиль для об'єднання прогресивної наддніпрянської і галичанської інтелігенції заради активізації розвитку української науки і культури, перетворення галицьких часописів на загальноукраїнські літературні та суспільно-політичні, відомі усій Україні, засоби масової інформації.

- Життєвий шлях Олександра Яковича був нелегким і багато в чому типовим для українського діяча. Зазнавши труднощів і поневірянь в дитинстві, він свої патріотичні почуття і національне виховання здобував у поезії, потяг до якої проявився ще в шкільні роки. Важливу роль у цьому відношенні відіграв власноручно переписаний „Кобзар” Т.Г.Шевченка. Вивчення основних періодів життя О.Кониського на основі широкого кола історичних джерел дало можливість зі значною мірою достовірності реконструювати його біографію.

- Особливо активним виявив себе О.Кониський у громадівському русі, що став визначальним чинником суспільно-політичного життя України другої половини XIX ст. Як діяльний член двох громад – Полтавської і Київської, Олександр Якович певною мірою причетний до нелегальної діяльності і Чернігівської громади, про що свідчить зміст його листів до І.Шрага. У Київській громаді, він, по суті, посідав місце керівника. До його рук сходилися всі нитки організаційної роботи, він був у курсі всіх поточних справ, зв'язків громади з товариствами в інших містах і, нарешті, це належить особливо виділити, виконував роль своєрідного центру по підготовці провідних діячів для громадівського руху. Існують незаперечні докази цієї практики, завдяки якій на небосхилі українського політичного життя наприкінці XIX – початку XX ст. з'явилися такі постаті, як М.Грушевський, С.Єфремов, О.Лотоцький та інші вихованці О.Кониського. Участь у громадівському русі мала виразні ознаки політичного спрямування, яке вилилося у створення національно-демократичної ідеології – основи для подальшої організації політичних партій.

- Становлення О.Кониського як науковця відбулося в Товаристві імені Т.Шевченка у Львові під безпосереднім впливом Д.Пильчикова. Саме ідеї кирило-мефодіївців та реалії тогочасного політичного життя сприяли, по-перше, формуванню у О.Кониського поступово-демократичних переконань, неприйняттю радикальної діяльності в суспільстві, а по-друге, бажанню прилучитися до справи створення незалежного вогнища української науки, де б дослідники змогли публікуватися без огляду на російську цезуру. Мріючи про вільний розвиток української науки і культури, О.Кониський домігся перетворення Товариства в Наукове товариство імені Т.Шевченка, значення якого стало доленосним в історичному житті українського народу. Не будучи фаховим вченим у прямому розумінні цього слова, він своїми дослідженнями біографії і творчості Т.Шевченка започаткував новий напрямок української науки – шевченкознавство.

- О.Кониський своєю творчою і громадсько-політичною діяльністю зробив вагомий внесок у справу об'єднання розмежованих імперіями українських земель. Незважаючи на складні соціально-економічні умови, політичну роз'єднаність, заборону українського художнього слова в Росії, постійні цензурні переслідування, він за своїми глибокими переконаннями належав до „свідомого українства” – основної течії українського національного руху, яке ставило за мету розвивати процеси

національного відродження і духовного життя населення в українських землях на власному ґрунті. Зі сторінок його творів лунали заклики до галичан і наддніпрянців до створення єдиної національної школи, поширення освіти серед народу, розгортання широкої культурницької діяльності, розбудови української науки, виховання національної інтелігенції, єднання навколо національної ідеї.

- Заслугою О.Кониського було те, що він найближче за всіх своїх попередників підійшов не тільки до висвітлення сповненого перемін у становленні особистості глибокого життєпису Т.Шевченка, але й проявив себе як небайдужий літописець, здатний змалювати оточення поета в різні періоди діяльності, розкрити характер об'єкта дослідження та психологію його творчості. При вивченні біографії Т.Шевченка для О.Кониського не існувало дрібниць. На основі широкої джерельної бази він групував найважливіші події, що характеризують поета, його літературну і мистецьку біографію як вияв духовного життя.

- Як поет яскраво вираженої громадянської поезії, О.Кониський мав великий ліричний доробок, що визначає його місце в історії української культури. Виняткова працездатність і різносторонність поетичного таланту проявилися в його любові до пригноблених і ненависті до гнобителів. Характерна риса його поезії – обов'язок працювати на Україну. Вихований на українському національному ґрунті, народовець і культурник, який негативно ставився до революційного способу боротьби, О.Кониський наголошував, що радикальна інтелігенція нехтує національну справу, відтягує сили від безпосередньої праці на рідному ґрунті, заважає інтересам і потребам українського народу.

- Важливим напрямком культурно-просвітницької діяльності О.Кониського стала організація видавничої справи, найпоширенішою формою якої були редакції українських газет і часописів. Палка зацікавленість у друкуванні та поширенні української книги привела його до ідеї заснування і утримання книжкової крамниці „Киевской Старини”. Не маючи можливості у зв'язку з забороною заснувати всеукраїнський часопис на Наддніпрянській Україні, Олександр Якович у 1888 р. створив у Галичині часопис „Правда”, що під його редагуванням став політичним, науковим, і літературним щомісячником. Фінансова підтримка „Русалки” В.Шашкевича, організація випуску „Записок НТШ”, заснування видавничого товариства „Вік”, організаційна і фінансова підтримка видавництва „Руська історична бібліотека” – далеко не повний перелік особистого внеску О.Кониського в українську видавничу справу, без якої було неможливо розвивати українську національну ідею.

- Головний підсумок життя і діяльності О.Кониського полягає в тому, що своєю громадсько-політичною і культурно-просвітницькою працею він сприяв процесу духовного відродження, який став визначальним і формуючим чинником історичного буття українського народу. Як „будитель” національно-визвольного руху він усі свої думки й ідеї, що так чи інакше прозвучали в його творах і статтях, попри всі перепони й переслідування, прагнув реалізувати на практиці. Своєю

наполегливою і послідовною „культурницькою” діяльністю він звертався до свідомості українського народу, його історичної пам'яті і творчої енергії, закликаючи до соціального і національного визволення.

Основний зміст та висновки дисертації викладені у публікаціях:

1. Олександр Кониський (1836-1900) // Сіверянський літопис. – 2002. – №1. – С. 127-129.
2. Олександр Кониський: громадська та політична діяльність. 1836-1900 (до визначення проблеми) // Проблеми історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини. – Чернігів. Вип.V. – 2002. – С. 13-21.
3. Феномен Олександра Кониського (1836-1900) // Матеріали науково-методичного семінару. Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції. – Чернігів. 2003. – Вип.IV. – С. 138-146.
4. Постать Олександра Кониського в українському національно-визвольному русі (історіографія та джерельна база) // Сіверянський літопис. – 2004. – №1. – С. 37-47.
5. Громадівська діяльність Олександра Кониського // Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції. – Чернігів. 2004. – Вип.V. – С. 145-157.
6. Суспільно-політична діяльність О.Кониського: полтавський період // Сіверянський літопис. – 2004. – № 5-6. – С. 3-6.
7. Участь О.Кониського в утворенні Наукового товариства імені Т.Шевченка // Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції. – Чернігів. 2005. – Вип.VII. – С. 115-130.

Анотація

Мисюра О.О. Олександр Кониський у громадсько-політичному і культурно-освітньому житті України (друга половина XIX ст.). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 - історія України. - Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, Харків, 2005.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню життя і діяльності Олександра Яковича Кониського. У роботі відтворено біографію та визначено комплекс чинників, які вплинули на формування його світогляду та становлення громадянської позиції, досліджені громадсько-політична і культурно-просвітня діяльність. Розкрито його значення у формуванні громадівського руху, становленні Наукового товариства імені Т.Шевченка та справі об'єднання розмежованих імперіями українських земель. Проаналізовано його внесок до шевченкознавства, становлення громадянської поезії та організації видавничої справи. Автор проаналізував участь О.Кониського у просвітницькому та національно-визвольному русі. Все це дозволило по-новому оцінити його внесок у наукове та суспільно-політичне життя України.

Ключові слова: Олександр Кониський, Україна, українські громади, просвітництво, шевченкознавство, громадянська поезія, видавнича справа.

Аннотація

Мисюра А.А. Александр Кониский в общественно-политической и культурно-просветительской жизни Украины (вторая половина XIX ст.). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. - история Украины. - Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, Харьков, 2005.

Диссертация посвящена проблеме комплексного исследования жизни, научной и общественно-политической деятельности Александра Яковлевича Кониского. Характер, цель и задачи исследования обусловили включение в научный оборот и анализ значительного числа исторических источников.

В работе исследована историография проблемы и её архивная база. На основе обширного круга источников определен комплекс причин, которые сыграли важную роль в формировании мировоззрения и становлении гражданской позиции А.Кониского. Отмечается значительное влияние на его общественно-политическую позицию идей Кирилло-Мефодиевского братства, а также реалий политической жизни второй половины XIX века. В диссертации рассмотрены многогранная литературная и общественно-политическая деятельность А.Кониского в Полтавской и Киевской громадах, а также в Научном обществе имени Т. Шевченка, изучен его жизненный путь.

Большое внимание уделено его общественно-политической деятельности, рассмотрено отношение к социально-экономическому и национальному вопросам. Исследовано участие А.Кониского в громадском движении, которое имело ярко выраженное политическое направление. Доказано его отношение к созданию Литературного общества имени Т.Шевченка во Львове, реорганизованного в Научное общество имени Т.Шевченка, что дало возможность объединить научные силы для превращения НТШ в украинскую академическую научную структуру, для развития украинской науки. Рассмотрено участие А.Кониского в объединении разделенных Российской и Австро-Венгерской империями украинских земель.

Исследован вклад А.Кониского как поэта в культурно-просветительскую деятельность, становление гражданской поэзии. Детально рассмотрена работа над созданием первой комплексной биографии Т.Г.Шевченка, которой было положено начало принципиально новой отрасли научных дисциплин - шевченковедение, как совокупность знаний и представлений о жизни и деятельности известной исторической личности. Большое внимание уделено организации издательства и

распространению украинской периодики. Все это позволило раскрыть значение культурно-просветительской деятельности А.Кониского для пробуждения национального самосознания украинского народа.

Ключевые слова: Александр Кониский, Украина, украинские громады, просветительство, шевченковедение, гражданская поэзия, издательское дело.

Annotation

Oleksandr O. Mysyura. Oleksandr Konyskyu in the public, political, cultural and educational life of Ukraine (the second half of the XIX century). - Manuscript.

Thesis for the History Candidate Degree, speciality 07.00.01 – History of Ukraine.- Kharkiv National University named after V.N.Karazin. - Kharkiv, 2005.

The dissertation is devoted to a complex research of life and activity of Oleksandr Yakovitch Konyskyu. The complex of factors, which affected forming of his world view, public, political, cultural and educational activity is explored in the work. His significance in formation of public movement, coming-to-be of Scientific society named after Shevchenko and matter of joining up of delimited by the empire Ukrainian lands is investigated. There is analyzed his contribution to Shevchenko studies, becoming of civil poetry and organizing of book-publishing. The author analysed Konyskyu's participation in enlightening and national liberation movement. All it allowed a new estimation of his endowment to the scientific, social and political life of Ukraine.

Keywords: Oleksandr Konyskyu, Ukraine, Ukrainian communities, enlightenment, Shevchenko studies, civil poetry, book-publishing.